
Obsah

Úvodem	15
1 / Život Daniela Adama z Veleslavína	23
2 / Materiálová báze a charakteristika Veleslavínových předmluv	49
2.1 Vymezení a obsah materiálové báze	51
2.1.1 Materiálová báze základní	51
2.1.1.1 Rukopisné zápisky	51
2.1.1.2 Tisky	53
2.1.1.2.1 Předmluvy Daniela Adama z Veleslavína	53
2.1.1.2.2 Další tištěné texty	59
2.1.2 Materiálová báze doplňková	61
2.1.2.1 Ukázky	61
2.1.2.2 Slovníky	62
2.2 Využitelnost materiálové báze	63
2.3 Předmluvy jako základní výzkumná báze	64
2.3.1 Dedikace	65
2.3.2 Vlastní předmluva	68
2.4 Starší výzkum a edice předmluv	71
3 / Transkripční a transliterační zásady. Formální úprava a řazení citací	73
3.1 Zásady transliterace	75
3.1.1 Transliterace rukopisného písma (Veleslavínova autografu)	75
3.1.2 Transliterace tištěného písma	76
3.2 Zásady transkripce	77
3.2.1 Hranice slov, interpunkce a další znaky strukturující text	77
3.2.2 Psaní velkých písmen	78
3.2.3 Přepis přejatých výrazů	78
3.2.4 Psaní <i>i/y</i> , <i>í/ý</i>	78
3.2.5 Gemináty	78
3.2.6 Grafém <g>	79
3.2.7 Kvantita vokálů	79
3.2.7.1 Náslovný grafém <v>	80
3.2.8 Zkratky	80
3.3 Formální úprava a řazení citací	81

4 / Čeština Daniela Adama z Veleslavína	83
4.1 Pravopis a typografie	85
4.1.1 Pravopis rukopisu (autograf v <i>Kalendáři historickém</i> z roku 1590)	85
4.1.1.1 Ortografická realizace jednotlivých hlásek a dvojhlásek	86
4.1.1.1.1 Komentář k řádkům 16, 17, 19 a 20 – zvl. spřežky u majuskulí	88
4.1.1.2 (Nadbytečná) geminace	88
4.1.1.3 Velká písmena	89
4.1.1.4 Diakritická znaménka	89
4.1.1.5 Číslice	89
4.1.1.6 Hranice slov	90
4.1.1.7 Interpunkce a interpunkční znaménka	90
4.1.1.8 Zkratky	90
4.1.2 Pravopis a typografie tisků	90
4.1.2.1 Typografická realizace jednotlivých hlásek a dvojhlásek	92
4.1.2.1.1 Komentář k řádku 1 a 2 – tisk <i>, <ij>, <j> a <y>, <ý> pro původní krátké a dlouhé měkké i a tvrdé y	97
4.1.2.1.1.1 Tisk po retnicích b, p, m, v, f	97
4.1.2.1.1.2 Tisk po l	97
4.1.2.1.1.3 Tisk po tvrdých souhláskách h, ch, k, g, r, d, t, n	98
4.1.2.1.1.4 Tisk po hláskách sykavkové povahy a ř	99
4.1.2.1.1.5 Tisk po hlásce j	99
4.1.2.1.2 Komentář k řádku 2 – tisk <ij> a <j> k označení hlásky í	99
4.1.2.1.3 Komentář k řádku 3, 4 a 6 – tisk <ú>, <u>, <v>, <au> a <ů>	100
4.1.2.1.3.1 Tisk neiniciálního <ú>, <au> a <ů>	100
4.1.2.1.3.2 Tisk <v/V> a <au/Au> v iniciální pozici, po předponě nebo ve spřežce	101
4.1.2.1.4 Komentář k řádku 8 – tisk <uo>	101
4.1.2.1.5 Komentář k řádku 9 – tisk hlásky j	102
4.1.2.1.6 Komentář k řádku 11 – tisk palatál	102
4.1.2.1.7 Komentář k řádku 12–14 – dvojí grafy pro hlásky l, b a h	103
4.1.2.1.8 Komentář k řádku 17 – označení hlásky c	103
4.1.2.1.9 Komentář k řádkům 18–21 – tisk velkých písmen označujících majuskule Š, Č, Ž a Ř	103
4.1.2.1.10 Komentář k řádku 22 – tisk aspirovaného <th>	104
4.1.2.2 (Nadbytečná) geminace	104
4.1.2.3 Velká písmena	105
4.1.2.3.1 Počátky větných celků	105
4.1.2.3.2 Vlastní jména	106
4.1.2.3.3 Úctyhodné reálie	106
4.1.2.3.4 Jedinečné reálie	107
4.1.2.3.5 Klíčové pojmy textu	107
4.1.2.3.6 Časové údaje	108
4.1.2.4 Ligatury	109
4.1.2.5 Diakritická znaménka	109
4.1.2.6 Číslice	109

4.1.2.7 Hranice slov	110
4.1.2.8 Interpunkce a interpunkční znaménka a znaky	110
4.1.2.9 Zkratky	111
4.2 Hláskosloví	113
4.2.1 Hláskosloví rukopisu	114
4.2.1.1 Změny dlouhých vokálů a diftongů	114
4.2.1.1.1 Změna <i>uo</i> > <i>ů</i>	114
4.2.1.1.2 Změna <i>ú</i> > <i>ou</i>	115
4.2.1.1.3 Změna <i>í/ý</i> > <i>ej</i>	115
4.2.1.1.4 Změna <i>é</i> > <i>í</i>	115
4.2.1.2 Změna tautosylabického <i>aj</i> > <i>ej</i>	116
4.2.1.3 Vokalická kvantita	116
4.2.1.4 Asimilace	117
4.2.1.5 Další hláskoslovné jevy	117
4.2.2 Hláskosloví tisků	117
4.2.2.1 Změny dlouhých vokálů a diftongů	118
4.2.2.1.1 Změna (<i>ó</i>) > <i>uo</i> > <i>ů</i>	118
4.2.2.1.2 Změna <i>ú</i> > <i>ou</i>	120
4.2.2.1.2.1 V neiniciální pozici	120
4.2.2.1.2.2 V iniciální pozici a po předponě nebo ve spřežce	121
4.2.2.1.3 Změna <i>í/ý</i> > <i>ej</i>	123
4.2.2.1.4 Změna <i>é</i> > <i>í</i>	126
4.2.2.2 Změna tautosylabického <i>aj</i> > <i>ej</i>	127
4.2.2.3 Vokalická kvantita	128
4.2.2.3.1 Dozvuky staročeské vokalické kvantity	129
4.2.2.3.1.1 Substantiva	129
4.2.2.3.1.1.1 Víceslabičná substantiva verbalia – typ <i>kázání</i>	129
4.2.2.3.1.1.2 Kolísání kvantity v paradigmatech ženských a-kmenů a ja-kmenů	130
4.2.2.3.1.1.3 Koncovka <i>-í</i> u Npl. životných maskulin	131
4.2.2.3.1.2 Verba	131
4.2.2.3.1.2.1 Krácení u víceslabičných sloves utvořených od dvouslabičných s kořennou délkou	131
4.2.2.3.1.2.2 Dloužení v n-ovém přičestí	132
4.2.2.3.1.3 Adverbia	132
4.2.2.3.1.4 Prepozice	133
4.2.2.3.2 Specifické rysy vokalické kvantity 16. století	134
4.2.2.3.2.1 Isg. zájmen <i>to(to)</i> a <i>co</i>	134
4.2.2.3.2.2 Osobní zájmena pro 3. osobu	134
4.2.2.3.2.3 Vztažné zájmeno <i>jenž</i>	135
4.2.2.3.2.4 Zájmena přivlastňovací <i>náš, váš, jeho, její, (je)jich</i>	135
4.2.2.3.2.5 Názvy osob zakončené na <i>-ín</i>	136
4.2.2.3.2.6 Kořenná kvantita lexému <i>pan/pán</i>	137
4.2.2.3.2.7 Dloužení v paradigmatu adverbia <i>mnoho</i>	138
4.2.2.3.2.8 Dloužení před hláskou <i>j</i>	139

4.2.2.3.2.9 Dlouhá finála u číslovek <i>dvá, obá, tří, čtyři</i>	139
4.2.2.3.2.10 Kolísání kořenné kvantity u dalších výrazů	140
4.2.2.3.2.10.1 U apelativ (zvláště domácího původu)	140
4.2.2.3.2.10.2 U přejatých (a) propriálních výrazů a mladších přejímek	142
4.2.2.4 Změny v proudu řeči a další změny	144
4.2.2.4.1 Protetické <i>v</i>	144
4.2.2.4.2 Asimilačně-artikulační změny	144
4.2.2.4.3 Zjednodušování a změny souhláskových skupin	147
4.2.2.4.4 Zánik samohlásek na konci slova	149
4.2.2.4.5 Vkladné hlásky, zvláště vkladné <i>e</i>	149
4.2.2.4.6 Další hláskové změny	150
 4.3 Tvarosloví	 152
4.3.1 Podstatná a přídavná jména, zájmena, číslovky	152
4.3.1.1 Podstatná jména	152
4.3.1.1.1 Neflektivnost	152
4.3.1.1.2 Rod	153
4.3.1.1.3 Životnost a neživotnost	154
4.3.1.1.4 Číslo	154
4.3.1.1.4.1 Duál	154
4.3.1.1.4.2 Plurál ve vztahu k jedinci (vykání)	155
4.3.1.1.4.3 Generický singulár	155
4.3.1.1.5 Pád	155
4.3.1.1.5.1 Maskulina	156
4.3.1.1.5.1.1 o-kmeny	156
4.3.1.1.5.1.2 jo-kmeny	160
4.3.1.1.5.1.3 ъjo-kmeny	162
4.3.1.1.5.1.4 a-kmeny	162
4.3.1.1.5.1.5 ja-kmeny	162
4.3.1.1.5.1.6 ъja-kmeny	163
4.3.1.1.5.1.7 u-kmeny	164
4.3.1.1.5.1.8 i-kmeny	164
4.3.1.1.5.1.9 Souhláskové kmeny (n-kmeny, t-kmeny)	165
4.3.1.1.5.1.10 Smíšené a specifické deklinační typy	165
4.3.1.1.5.2 Feminina	167
4.3.1.1.5.2.1 a-kmeny	167
4.3.1.1.5.2.2 ja-kmeny	167
4.3.1.1.5.2.3 ъja-kmeny	169
4.3.1.1.5.2.4 i-kmeny	170
4.3.1.1.5.2.5 Souhláskové kmeny (r-kmeny)	170
4.3.1.1.5.2.6 Typ <i>píseň</i>	170
4.3.1.1.5.3 Neutra	171
4.3.1.1.5.3.1 o-kmeny	171

4.3.1.1.5.3.2 jo-kmeny	171
4.3.1.1.5.3.3 ъjo-kmeny	171
4.3.1.1.5.3.4 nt-kmeny	172
4.3.1.1.5.3.5 Souhláskové kmeny (n-kmeny, s-kmeny)	172
4.3.1.2 Přídavná jména	172
4.3.1.2.1 Složené skloňování	172
4.3.1.2.2 Jmenné skloňování	173
4.3.1.2.3 Přivlastňovací adjektiva	173
4.3.1.2.4 Stupňování	174
4.3.1.3 Zájmena	174
4.3.1.3.1 Zájmena osobní	174
4.3.1.3.2 Zájmena přivlastňovací	175
4.3.1.3.3 Zájmena ukazovací	175
4.3.1.3.4 Zájmena tázací	176
4.3.1.3.5 Zájmena vztažná	176
4.3.1.3.6 Zájmena neurčitá	176
4.3.1.3.7 Zájmena záporná	177
4.3.1.4 Číslovky	177
4.3.1.4.1 Číslovky základní	177
4.3.1.4.2 Číslovky řadové	178
4.3.1.4.3 Číslovky druhové	178
4.3.1.4.4 Číslovky násobné	179
4.3.1.4.5 Číslovky neurčité	179
4.3.2 Slovesa	179
4.3.2.1 Infinitiv	179
4.3.2.2 Supinum	180
4.3.2.3 Přechodník	180
4.3.2.3.1 Přechodník přítomný	180
4.3.2.3.2 Přechodník minulý	182
4.3.2.4 Imperativ	183
4.3.2.5 Složené slovesné tvary	184
4.3.2.5.1 Složené préteritum	184
4.3.2.5.2 Složené (opisné) pasivum	184
4.3.2.6 Poznámky k slovesným infinitivním třídám a některým tvarům	185
4.3.2.6.1 Přechody mezi slovesnými třídami	185
4.3.2.6.2 Hláskové vyrovnávání paradigmatu a další hláskové jevy	186
4.3.2.6.3 Produktivita VI. infinitivní třídy	188
4.3.3 Příslovce	188
4.4 Slovní zásoba a slovtvorba	190
4.4.1 K struktuře (vrstvám) slovní zásoby	192
4.4.1.1 Přejaté a citátové výrazy	192
4.4.1.1.1 Přejaté výrazy	192

4.4.1.1.1.1 Výrazy spojené s výrobou, formou a uspořádáním knihy	193
4.4.1.1.1.2 Výrazy spojené s žánrem předmluvy	194
4.4.1.1.1.3 Výrazy spojené se stavem a rozvojem kultury, zvl. jazyka a písemnictví	195
4.4.1.1.1.4 Výrazy spojené s řemeslem a obchodem	196
4.4.1.1.1.5 Výrazy spojené se světskou a církevní správou	197
4.4.1.1.1.6 Výrazy spojené s intelektuální činností, s lidským chováním a s morálkou	199
4.4.1.1.1.7 Výrazy spojené s vojenským tažením a s putováním, zvl. do dalekých krajín	201
4.4.1.1.2 Citátové výrazy	203
4.4.1.2 Expresiva (a deminutiva)	205
4.4.1.3 Historismy a archaismy	207
4.4.1.3.1 Historismy	207
4.4.1.3.2 Archaismy	207
4.4.1.4 Ustálená slovní spojení	213
4.4.1.4.1 Termíny	214
4.4.1.4.2 Další ustálená slovní spojení	218
4.4.1.5 Frazeologismy	219
4.4.1.5.1 Frazeologismy v <i>Dictionariu linguae Latinae</i>	221
4.4.1.5.1.1 Příslloví s českým frazeologickým ekvivalentem jinde nezachyceným	221
4.4.1.5.1.2 Příslloví s českým frazeologickým ekvivalentem zachyceným i v jiných zdrojích ..	222
4.4.1.5.2 Frazeologismy v předmluvách	226
4.4.2 K vztahům ve slovní zásobě	228
4.4.2.1 Synonyma	228
4.4.3 K proměnám slovní zásoby	228
4.4.3.1 Změny lexikálního významu	228
4.4.3.1.1 Významové posuny	229
4.4.3.1.2 Přenesená pojmenování	237
4.4.3.2 Změny lexikální formy	238
4.4.3.3 Lexikální rozdíly mezi prvním a druhým vydáním <i>Hospodáře a Kroniky světa</i>	244
4.4.3.4 Slovo tvorba	249
4.4.3.4.1 Derivace	249
4.4.3.4.1.1 Prefixace	249
4.4.3.4.1.1.1 pře-	249
4.4.3.4.1.1.2 ná- a při-	250
4.4.3.4.1.1.3 Dvojitá prefixace	251
4.4.3.4.1.2 Suffixace	253
4.4.3.4.1.2.1 -yně	253
4.4.3.4.1.2.2 Adjektiva tvořená příponou -vý, -lavý	254
4.4.3.4.1.2.3 Relační (látková) adjektiva tvořená příponou -(ě)ný/- (e)ný	254
4.4.3.4.1.2.4 Adjektiva tvořená příponou -ní/-ný	255
4.4.3.4.1.3 Tvoření imperfektivních sloves	256
4.4.3.4.1.3.1 Iterativa	256
4.4.3.4.1.3.2 Sekundární imperfektiva	257
4.4.3.4.2 Kompozice	260

4.4.3.4.2.1 <i>místo-</i>	260
4.4.3.4.2.2 <i>spolu-</i>	260
4.4.3.4.2.3 <i>zlo-, dobro-</i>	261
4.4.3.4.2.4 <i>boho-/boha-</i>	262
4.4.3.4.2.5 <i>-hodný, -vzáctný, -mocný, -věrný</i>	262
4.4.3.4.2.6 <i>-krádce</i>	263
4.4.3.4.2.7 <i>jedenkaždý, jednotejný, obadva</i>	263
4.4.3.4.3 Konverze (substantivizace adjektiv)	264
4.5 Skladba	265
4.5.1 Slovosled	265
4.5.1.1 Koncová pozice verba finita	265
4.5.1.2 Pozice přívlastku	268
4.5.1.2.1 Pozice přívlastku shodného	268
4.5.1.2.1.1 Antepozice a postpozice	268
4.5.1.2.1.2 Cirkumpozice	269
4.5.1.2.1.3 Interpozice	269
4.5.1.2.2 Pozice přívlastku neshodného	270
4.5.1.2.2.1 Antepozice a postpozice	270
4.5.2 Charakteristické jevy a zvláštnosti výstavby věty a souvětí	270
4.5.2.1 Věta	270
4.5.2.1.1 Napodobování latinských vazeb	270
4.5.2.1.1.1 Přechodníkové vazby (stejnopodmětné a kongruentní)	270
4.5.2.1.1.2 Infinitivní vazby	271
4.5.2.1.1.2.1 Infinitiv s nominativem	271
4.5.2.1.1.2.2 Infinitiv s akuzativem	271
4.5.2.1.2 Několikanásobné větné členy (koordinační skupiny)	272
4.5.2.1.2.1 Členy několikanásobného větného členu z hlediska slovnědruhového	272
4.5.2.1.2.2 Synonymní vztah mezi členy několikanásobného větného členu	273
4.5.2.1.2.3 Citátový výraz mezi členy několikanásobného větného členu	273
4.5.2.1.2.4 Několikanásobný větný člen jako prostředek pro paralelní výstavbu věty	274
4.5.2.1.3 Apozice	275
4.5.2.1.4 Parenteze	275
4.5.2.1.5 Elipsa	276
4.5.2.1.6 Větný zápor	277
4.5.2.1.6.1 Členský zápor na místě větného	277
4.5.2.1.6.2 Zápor ve složených slovesných tvarech	277
4.5.2.1.6.3 Užití záporných zájmen	277
4.5.2.1.6.4 Zesílení pomocí příslovce <i>nikoli</i>	278
4.5.2.1.7 Zapojení citátových výrazů do větné stavby	278
4.5.2.1.8 Tázací věta ve funkci řečnické otázky	278
4.5.2.1.9 Významové změny některých předložek	279
4.5.2.2 Souvětí	280

4.5.2.2.1 Složitá souvětí, perioda	280
4.5.2.2.1.1 Kontrastní výskyt složitých souvětí a jednoduchých vět	282
4.5.2.2.2 Osamostatňování vět pomocí relativ (vznik nepravých vět vztažných)	283
4.5.2.2.3 Specifický větosled vedlejších vět	284
4.5.2.2.3.1 Interpozice vedlejších vět	284
4.5.2.2.3.2 Antepozice obsahové věty před větou hlavní	285
4.5.3 Spojování vět a spojovací výrazy	285
4.5.3.1 Specializace spojovacích prostředků k vyjadřování specifických souvětných vztahů ..	285
4.5.3.2 Dvojité spojovací výrazy	287
4.6 Styl	289
4.6.1 Veleslavínovy předmluvy ve vztahu k stylovým faktorům	289
4.6.2 Začlenění stylu Veleslavínových předmluv do klasifikace stylů	289
4.6.3 Horizontální členění Veleslavínových předmluv	292
4.6.4 Stylové prostředky, jejich výběr a organizace textu	294
4.6.4.1 Citáty (mezitextové korelace)	294
4.6.4.1.1 Biblické citáty, parafráze a odkazy na bibli	295
4.6.4.1.1.1 Před vydáním <i>Bible kralické</i>	296
4.6.4.1.1.2 Po vydání <i>Bible kralické</i>	297
4.6.4.1.1.3 Biblické citáty v obou vydáních <i>Hospodáře</i>	298
4.6.4.1.1.4 Parafráze bible	299
4.6.4.1.2 Nebiblické citáty, parafráze a textové odkazy	300
4.6.4.1.2.1 Odkazy na další zdroje	302
4.6.4.2 Jazykové stylové prostředky	302
4.6.4.2.1 Přejaté a citátové výrazy	302
4.6.4.2.2 Synonyma a opisy významu	303
4.6.4.2.3 Přenesená pojmenování	303
4.6.4.2.4 Přirovnání	305
4.6.4.2.4.1 Podobenství	305
4.6.4.2.5 Ironie	307
4.6.4.2.6 Frazeologismy	307
4.6.4.2.7 Expresiva	307
4.6.4.2.8 Subjektivizace textu	308
4.6.4.2.9 Segmentace textu, textové konektory	309
4.6.4.2.10 Řečnické otázky	310
4.6.4.2.11 Paralelismus	311
4.6.4.2.12 Variabilita lexikální formy	312
4.7 Obecná charakteristika češtiny Daniela Adama z Veleslavína (shrnutí)	313
Jaká tedy je čeština Daniela Adama z Veleslavína?	335

5 / Prameny a literatura	339
5.1 Archivní dokumenty	341
5.2 Prameny a literatura	342
5.3 Internetové databáze a digitální a digitalizované slovníky	358
6 / Zkratky	361
6.1 Zkratky starých tisků	363
6.2 Obecné zkratky a zkratky často citovaných zdrojů	366
6.2.1 Zkratky názvů institucí	366
6.2.2 Zkratky lingvistických termínů a dalších výrazů	366
6.2.3 Zkratky slovníků, soupisů a databází	367
7 / Rejstříky	371
7.1 Rejstřík osobních jmen	373
7.2 Rejstřík místních jmen	374
7.3 Rejstřík termínů	375
8 / Resumé	383
9 / Obrazová příloha	391